

Rynek ubezpieczeń na Ukrainie: główne problemy i czynniki determinujące jego rozwój

Lyubov KLAPKIV, Jurij KLAPKIV¹
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny

Streszczenie. Rynek ubezpieczeń na Ukrainie rozwija się w niesprzyjających warunkach społeczno-gospodarczych oraz politycznych. Autorzy opracowania przedstawiają problemy hamujące jego rozwój, zwłaszcza na terenach okupowanych. Do oceny stanu rynku ubezpieczeń wykorzystano wybrane wskaźniki, takie jak: wskaźniki penetracji oraz gęstości ubezpieczeń, liczbę zakładów oraz wskaźnik koncentracji rynku, tempo wzrostu składki przypisanej brutto, udział wypłaconych odszkodowań i świadczeń brutto w składce przypisanej brutto.

Czynnikiem determinującym rozwój jest poziom popytu na ochronę ubezpieczeniową ze strony gospodarstw domowych i przedsiębiorstw. W artykule zaprezentowano warunki i wyniki działalności zakładów ubezpieczeniowych na terenach, na których prowadzone są operacje antyterrorystyczne.

Słowa kluczowe: rynek ubezpieczeń, Ukraina, czynniki rozwoju.

Kody JEL: G22.

1. Wstęp

Ubezpieczenia na Ukrainie mają długą historię, sięgającą czasów Austro-Węgier. Kancelaria Królestwa Galicji i Lodomerii już dnia 25 stycznia 1801 r. przedstawiła urzędowi Imperium projekt, według którego zaproponowano utworzenie w Galicji towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych bez przymusu, z prawem sprzedawania ochrony ubezpieczeniowej tylko i wyłącznie do mieszkań [Zieliński 1887, s. 265]. Przez ponad dwieście lat rynek ubezpieczeń zmieniał się zależnie od aktualnych warunków społecznych, ekonomicznych i politycznych, choć podstawy pozostały te same. Popyt na ochronę ubezpieczeniową na Ukrainie jest w dużym stopniu kształtowany pod wpływem czynników behawioralnych, a także tradycji i kultury.

¹ Kontakt z autorami: Lyubov Klapkiv, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Ekonomiczny, Zakład Ubezpieczeń, pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin, Polska, e-mail: liuba.klapkiv@gmail.com; Jurij Klapkiv, Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny, Katedra Finansów Międzynarodowych, ul. Lwowska 11, 46-020 Tarnopol, Ukraina, e-mail: uklapkiv@gmail.com.

Strategiczny cel rozwoju ubezpieczeń na poziomie makroekonomicznym polega na przeobrażeniu rynku według standardów systemu finansowego Unii Europejskiej oraz zmniejszaniu liczby zakładów ubezpieczeń w wyniku podniesienia konkurencyjności. Na poziomie mikroekonomicznym zakłady ubezpieczeń podejmują decyzje o ograniczaniu wydatków na prowadzenie działalności, podwyższaniu poziomu wypłacalności, zwiększaniu kapitalizacji, fuzji oraz intensywnym rozwoju kanałów dystrybucji.

Celem opracowania jest identyfikacja poziomu rozwoju ukraińskiego rynku ubezpieczeniowego oraz przedstawienie problemów hamujących jego rozwój, związanych z działaniami podejmowanymi na terenach objętych operacjami antyterrorystycznymi.

2. Czynniki kształtujące rozwój rynku ubezpieczeń

Branża ubezpieczeniowa rozwija się pod wpływem rozmaitych czynników: politycznych, gospodarczych, demograficznych, społecznych, prawnych itd. Poziom wpływ każdego czynnika zależy od złożoności, roli oraz udziału usług ubezpieczeniowych w gospodarce kraju. Jak wynika z przeglądu literatury, wymienia się następujące determinanty rozwoju ubezpieczeń w różnych krajach: poziomy dochodu oraz zdrowia, cena poszczególnych rodzajów ubezpieczenia, inflacja, stopy procentowe w bankach, rozwój i rola giełdy w danym kraju, stopa bezrobocia, zmiany demograficzne, awersja do ryzyka, poziom wykształcenia, religia oraz kultura, struktura gospodarki i ubezpieczeń społecznych, środowisko prawne, regulacje oraz układ polityczny [Outreville 2011; Feyen, Lester, Rocha 2011]. W polskiej literaturze wyróżnia się pięć podstawowych kategorii czynników: ekonomiczne, demograficzne, społeczne i kulturowe oraz strukturalne [Bednarczyk 2012, s. 94]. Dla realizacji celów niniejszej pracy przydatna może okazać się systematyzacja poglądów na czynniki rozwoju rynku ubezpieczeń w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem państw pozostających poza Unią Europejską (tabela 1).

Głębokie i intensywne przekształcenia oraz zróżnicowanie stopnia rozwoju ubezpieczeń w większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej związane są z wejściem części tych krajów do Unii Europejskiej. W tym zakresie wydaje się, że podstawowy czynnik determinujący w krajach postkomunistycznych rozwój rynku w nowych warunkach trafnie określił Pye [2000], który wskazał przede wszystkim na otwartość rynków na zagranicznych inwestorów.

Metodologiczne zagadnienia analizy rynku ubezpieczeń w okresie transformacji w Polsce, Republice Czeskiej i na Węgrzech zdefiniowali Dorfman i Ennsfellner [2001]. Podobnie jak Pey [2005] zauważyli oni, że w krajach Europy Środkowo-Wschodniej impulsami rozwoju sektora ubezpieczeń są zmiany w regulacjach rynku. Dodatkowo według tych autorów koniecznym czynnikiem rozwoju rynku jest kształtowanie się kultury ubezpieczeniowej w społeczeństwie.

Ważnym czynnikiem silnego wzrostu rynków rozwijających się jest stopień zachodzących procesów integracyjnych. Kozarević, Peressin i Valentinuz [2013] po-

twierdząc istotny pozytywny wpływ na dynamikę rozwoju rynków wymienionych krajów procesu integracji z Unią Europejską.

*Tabela 1. Badane czynniki rozwoju rynku ubezpieczeń w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (z uwzględnieniem krajów spoza Unii Europejskiej)**

Czynniki	Charakter wpływu	Autor
Produkt krajowy brutto	Pozytywny	P. Haiss, K. Sümegi [2008], J. Kjosevski [2012], S.L. Dragos [2014], J. Phutkaradze [2014], B. Firtescu [2014], M. Ertl [2017]
Poziom zatrudnienia	Pozytywny	B. Firtescu [2014], M. Ertl [2017]
Liberalizacja gospodarki		V. Njegomir, D. Stojić [2011]
Dochód na mieszkańca		E. Feyen, R. Lester, R. Rocha [2011]
Dostęp do internetu		B. Firtescu [2014]
Liczba ludności		E. Feyen, R. Lester, R. Rocha [2011]
Inflacja	Negatywny	M. Ertl [2017]
Koncentracja rynku		V. Njegomir, D. Stojić [2012]
Ubezpieczenia społeczne		S. Kozarević, L. Peressin, G. Valentinuz [2013]
Urbanizacja	Mało istotny / pozytywny	D. Nesterova [2008] / A. Kalra, I. Fan, N. Sinha [2013]

* Badania w języku angielskim.

Źródło: opracowanie własne.

Warto zaznaczyć, że w raportach zagranicznych organizacji, które skupiają się na badaniach rynków europejskich (takich jak Insurance Association, Geneva Association, Swiss Re, Allianz), zbyt mało uwagi poświęcono krajom spoza UE. W większości opracowań informacja taka dotyczy pogorszenia tempa wzrostu składek ubezpieczeniowych, bez wyszczególnienia przyczyn. Warto zatem w tym miejscu odnieść się do prac polskich naukowców na temat integracji Ukrainy z europejskim rynkiem ubezpieczeń [Bernat 2006], korelacji gospodarek i rynków ubezpieczeń [Pukała 2014] oraz badań dotyczących różnych segmentów infrastruktury rynku [Sułkowski 2013].

Rynek ubezpieczeniowy na Ukrainie określają dwa podstawowe czynniki: popyt na ochronę ubezpieczeniową oraz podaż. Popyt na ubezpieczenie kształtowany jest przez gospodarstwa domowe, decyzje na szczeblu państwowym oraz działalność osób prawnych i fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Dobrobyt ekonomiczny każdego z określonych interesantów wpływa na stopień przychodów ze składek ubezpieczeniowych. Oprócz ceny ochrony ubezpieczeniowej, jako podstawowego czynnika kształtującego popyt, warto wymienić także: ceny innych usług – substytutów (ponieważ ubezpieczenie jest tylko jednym z instrumentów zarządzania ryzykiem), liczbę konsumentów na rynku, kształtowanie się przychodów konsumentów (osób fizycznych i przedsiębiorstw), wartość mienia zgromadzonego przez potencjalnych klientów, którzy chcą zabezpieczyć swój interes ubezpieczeniowy, oczekiwania odnośnie do zmiany poziomu zagrożeń oraz politykę ekonomiczną państwa.

Przesłanką zawarcia umowy ubezpieczenia jest istnienie interesu. Uważa się, że interes to potrzeba korzystania z odrębnych dóbr materialnych, uwarunkowana charakterem społecznym. Wszystkie dobra, jeśli nie są właściwie ubezpieczone, mogą zostać utracone lub uszkodzone z powodu wystąpienia niesprzyjających zdarzeń losowych. Dlatego też rynek ubezpieczeniowy kształtuje się pod wpływem uświadomienia podmiotom prawdopodobieństwa przyszłych strat, ponieważ – jak twierdził francuski teoretyk ubezpieczenia Ludwik Blank – zbytek to interes skorygowany w czasie [Hoppe 1932, s. 58].

Determinującym czynnikiem popytu na ubezpieczenie na Ukrainie jest dobrobyt obywateli. Z punktu widzenia gospodarstw domowych ubezpieczenia są traktowane jako usługa dla osób zamożnych. Warto jednak zauważyć, że podobne poglądy istniały w społeczeństwie także sto lat temu [Zaleski 1900, s. 11]. Przy ocenie popytu gospodarstw domowych warto podkreślić istotne relacje komponentów behawioralnych. Polski ekonomista Wacław Grzybowski już w 1967 r. jako pierwszy opisał w literaturze naukowej bezpośredni związek ryzyka i uczucia niepewności na podstawie zależności funkcyjnej – ryzyko określał wówczas jako funkcję liniową [Grzybowski 1984, s. 9]. Jednak w długiej perspektywie i z punktu widzenia społeczeństwa, postrzeganie ryzyka polega raczej na odczuwaniu poszczególnych zagrożeń w związku z występowaniem stałej niepewności. System społeczny adaptuje się do nowo powstałych warunków i wysoki poziom ryzyka staje się stałą cechą życia. Istnieje pogląd, że wypracowanie mechanizmów dokładnej oceny prawdopodobieństwa realizacji poszczególnych rodzajów ryzyka ma negatywny wpływ na wzrost popytu na ochronę ubezpieczeniową jako instrument „przeciwdziałający” niepewności [Клапків 2002, s. 183].

Popyt na ubezpieczenie ze strony podmiotów prowadzących działalność gospodarczą jest stabilniejszy, ponieważ charakteryzują się one większym obrotem finansowym i liczniejszymi źródłami wpływów. Jednak w warunkach ogólnej niestabilności pojawia się znany w ekonomii efekt domina, co może doprowadzać do negatywnych impulsów w otoczeniu gospodarczym. Państwo jest uczestnikiem rynku ubezpieczeń, czynnie kształtującym popyt – jako konsument i jako „arbiter” (np. poprzez usta-

lenie listy obowiązkowych rodzajów ubezpieczeń). Natomiast podaż kształtowana jest przez wyspecjalizowane jednostki – zakłady ubezpieczeń, które działają zgodnie z wyznaczonymi przez państwo zasadami funkcjonowania (warunki licencjonowania, wymogi kapitałowe, zasady oferowania poszczególnych rodzajów ubezpieczeń).

Istnieje także szereg innych uczestników rynku, których rola jest drugorzędna. W czasie pogorszenia warunków ekonomicznych zaostrza się konkurencja między zakładami ubezpieczeń. Na rynku zrównoważonym prowadzi to do podwyższenia jakości usług, walki o klienta, propozycji nowych rodzajów ubezpieczeń i innowacji produktowych. Może to jednak także skutkować stosowaniem zaniżonych taryf ubezpieczeniowych, co z kolei grozi niewypłacalnością poszczególnych podmiotów oraz powstaniem nieuczciwej konkurencji.

3. Analiza rozwoju rynku ubezpieczeń na Ukrainie

Rynek ubezpieczeń na Ukrainie rozwija się w trudnych warunkach ekonomicznych. W znacznym stopniu wpływają na to niestabilna sytuacja na wschodzie państwa, prowadzone działania wojenne, spadek produktu krajowego brutto (w 2015 r. – o 9%, w 2014 r. – o 6,8%), wzrost cen dóbr konsumpcyjnych (w 2015 r. o 46% w porównaniu z rokiem poprzednim), spadek średniego realnego wynagrodzenia (w 2015 r. wyniosło ono 76% wynagrodzenia z roku poprzedniego, a w 2014 r. – 93,5% w porównaniu ze stanem z 2013 r.), dewaluacja hrywny (z poziomu 8 UAH za 1 USD w 2013 r. do 27 UAH za 1 USD w 2016 r.) [*Państwowa służba...* 2016]. Ocena podstawowych wskaźników ekonomicznych pozwala stwierdzić, że sytuacja gospodarcza na Ukrainie ma charakter destruktywny, ponieważ ujemne tempo wzrostu gospodarki powoduje spadek możliwości finansowych obywateli, zmniejszenie zdolności produkcyjnych przemysłu, a co za tym idzie spadek przychodów przedsiębiorstw. Takie zmiany oddziałują negatywnie na wartość interesu ubezpieczeniowego i powodują spadek popytu na ochronę ubezpieczeniową.

Analizę stanu rynku ubezpieczeń na Ukrainie warto rozpocząć od zbadania wskaźników penetracji ubezpieczeń (składka przypisana brutto w relacji do PKB) oraz gęstości ubezpieczeń (składka przypisana brutto przypadająca na mieszkańca). Wskaźnik gęstości pokazuje poziom rozwoju ubezpieczeń, a wskaźniki penetracji – znaczenie ubezpieczeń w gospodarce kraju. Według danych zamieszczonych w tabeli 2 rynek ubezpieczeń na Ukrainie odnotował dwa etapy wzrostu: przed globalnym kryzysem gospodarczym z 2009 r. oraz przed działaniami wojennymi na wschodnich terenach w 2014 r. Warto zauważyć, że lata 2008 i 2013 charakteryzowały się najwyższym poziomem PKB w wybranym okresie: 179,9 mld USD i 183,3 mld USD. Natomiast najniższy PKB został odnotowany w 2010 r. – 136,1 mld USD oraz w 2015 r. – 79,1 mld USD. W porównaniu z krajami Unii Europejskiej wskaźnik gęstości ubezpieczeń na Ukrainie jest bardzo niski, co świadczy o słabym rozwoju rynku. Jediną wspólną cechą rynków ubezpieczeniowych wszystkich wymienionych krajów jest to, że kryzys gospodarczy wywarł istotny negatywny wpływ na gęstość ubezpieczeń, a także spowodował osłabienie rynków w 2015 r.

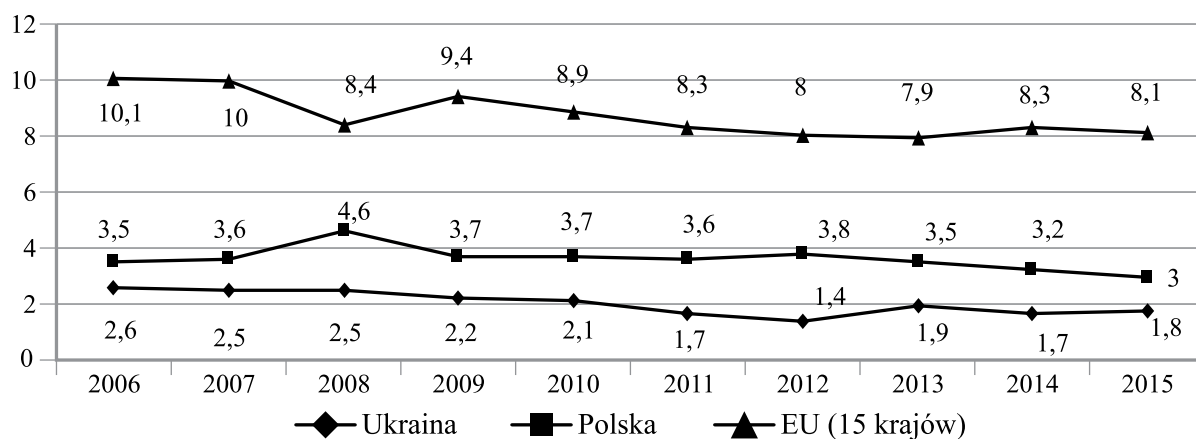
Tabela 2. Wskaźniki gęstości ubezpieczeń na Ukrainie oraz w wybranych krajach w latach 2006–2015 (w USD)

Kraj	Lata									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ukraina	59,2	68,0	68,4	55,7	63,3	62,2	56,2	78,9	76,2	65,4
Polska	311	406	634	423	461	495	493	469	446	367
UE (15)	3710	4200	3744	3678	3430	3431	3201	3278	3544	3038

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD i Państwowej Komisji Rynku Usług Finansowych [2016].

Wskaźnik penetracji ubezpieczeń na Ukrainie w latach 2006–2015 kształtował się w granicach od 1,4% (w 2012 r.) do 2,5% (w 2008 r.), co świadczy o niskim znaczeniu branży ubezpieczeniowej w procesach rozwojowych kraju (wykres 1). Jeśli wziąć pod uwagę wskaźniki penetracji obliczone dla Polski oraz UE-15, widoczna jest istotna różnica znaczenia sektora ubezpieczeń dla gospodarek tych krajów.

Wykres 1. Wskaźnik penetracji ubezpieczeń na Ukrainie i w UE-15 w latach 2006–2015 (w USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD i Państwowej Komisji Rynku Usług Finansowych [2016].

Na koniec 2015 r. podaż ubezpieczeń kreowana była przez 361 zakładów, z czego 312 funkcjonowało w dziale II (pozostałe ubezpieczenia osobowe oraz majątkowe), a 49 – w dziale I (ubezpieczenia na życie). W ciągu 2015 r. Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych odebrała licencje 30 zakładom, a w pierwszym kwartale 2016 r. kolejnym 10 zakładom ubezpieczeń. Część z nich stała się niewypłacalna ze

względu na czynniki zakłócające, inne nie spełniały wymagań ustawowych. Warto podkreślić, że rynek ubezpieczeniowy na Ukrainie jest mocno skoncentrowany (por. tabela 3). Dwadzieścia największych zakładów posiada ok. 60% udziału w rynku ubezpieczeń osobowych i majątkowych, natomiast 10 zakładów z działu I – niemal 90% udziału w rynku ubezpieczeń na życie. Podobnie przedstawia się sytuacja pod względem koncentracji wypłat: 80 zakładów z działu II realizuje 80% odszkodowań, a 92% świadczeń z działu I – 15 ubezpieczycieli.

Tabela 3. Koncentracja rynku ubezpieczeń na Ukrainie w 2015 r. (w procentach)

Dział	Udział zakładów ubezpieczeń w składce przypisanej brutto				
	Pierwsza trójka	Pierwsza dziesiątka	Pierwsza dwudziestka	Pierwsza pięćdziesiątka	Pierwsza setka
Dział I	42,8	87,9	99,0	100,0	-
Dział II	14,7	36,3	60,3	85,0	96,1

Źródło: [Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych 2016].

Podstawowym kryterium obrazującym stan rynku ubezpieczeń jest dynamika składek przypisanych brutto (por. tabela 4). W badanym okresie tempo wzrostu popytu na ubezpieczenie było nierównomierne. W latach 2007–2009 tempo wzrostu składek na Ukrainie malało, natomiast w Polsce i UE-15 wzrastało. Kryzys z 2009 r. przyczynił się do obniżenia tempa wzrostu we wszystkich krajach. W Polsce, począwszy od 2012 r., notuje się ujemne tempo wzrostu składek. Na Ukrainie tempo wzrostu składek wykazuje istotne zmiany (spadek w 2012 r., potężny wzrost w 2013 r.).

Tabela 4. Tempo wzrostu składek przypisanych brutto na Ukrainie, w Polsce oraz w UE-15 w latach 2007–2015 (w procentach)

Kraje	Lata								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ukraina	19,2	13,1	-2,1	12,9	-1,7	- 5,2	33,2	-6,6	11,1
Polska	30,6	55,9	-33,2	9,0	7,3	-0,4	-4,8	-4,9	-16,5
UE-15	13,0	17,1	-14,6	-3,0	3,4	0,5	19,3	-4,5	-13,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD i Państwowej Komisji Rynku Usług Finansowych [2016].

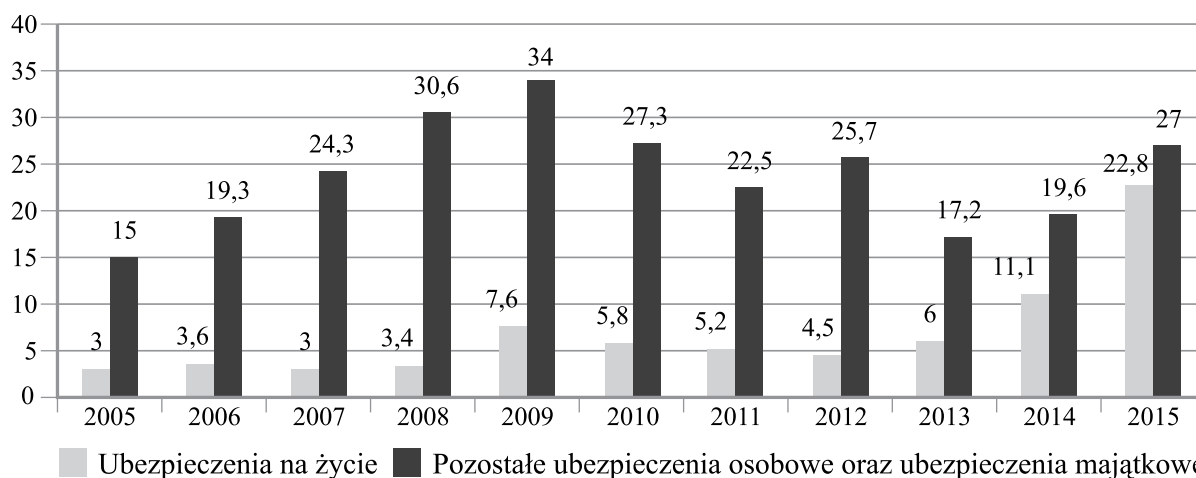
Analiza czynników zmiany tempa wzrostu składek w badanym okresie wyraźnie pokazuje spadek w 2008 r., co należy wiązać ze światowym kryzysem gospodarczym. To naszym zdaniem świadczy o stopniu integracji ukraińskiego rynku ubezpieczeń ze światową gospodarką. Natomiast spadek w 2014 r. spowodowany był wewnętrznymi czynnikami politycznymi oraz ekonomicznymi, zwłaszcza niestabilnością sytuacji wewnętrznej kraju. Jak wynika z badania Swiss Re, spośród podstawowych źródeł zapaści składek ubezpieczeniowych na Ukrainie były: inflacja i konflikt wojenny [Swiss Re 2016, s. 28]. Oprócz tego warto wymienić: obniżenie realnej wartości hrywny, utratę terytoriów – 44 tys. km², zniszczenie 15% gospodarki kraju, migracje ludności, recesję w przemyśle, bankructwa w sektorze finansowym. Dodatkowo osłabienie wartości hrywny w odniesieniu do najważniejszych walut (w stosunku do dolara amerykańskiego czterokrotnie) spowodowało znaczny wzrost wartości samochodów, części samochodowych i napraw oraz preparatów medycznych, które najczęściej są importowane. Spadek wskaźnika ubezpieczeń autocasco związany jest z dewaluacją hrywny; wzrost cen samochodów spowodował podwyższenie sum ubezpieczenia, a co za tym idzie także składek. Ubezpieczenie AC było niejako uzupełnieniem komunikacyjnego ubezpieczenia OC, którego sumę gwarancyjną zwiększono obecnie dwukrotnie. Oprócz tego wielka liczba samochodów została pozostawiona na terenach okupowanych, m.in. na Krymie.

Jeśli wziąć pod uwagę popyt podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, należy zauważyć, iż zmniejszenie aktywności gospodarczej odzwierciedla się w malejącej wartości składek ubezpieczenia mienia oraz odpowiedzialności cywilnej. Spadek dobrobytu mieszkańców kraju spowodował obniżenie popytu osób fizycznych na wszystkie rodzaje ubezpieczeń. Udział polis korporacyjnych w dobrowolnym ubezpieczeniu zdrowotnym w 2015 r. stanowił 98%, natomiast sprzedaż detaliczna to zaledwie 2% [Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych 2016].

W dziale I istotne zmiany kursu walut w 2015 r. spowodowały mniejszy popyt na ubezpieczenie na życie z funduszem kapitałowym. Co więcej, na koniec 2015 r. 16 zakładów ubezpieczeń w sprawozdaniu rocznym odnotowało ujemny wynik wzrostu rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, co było skutkiem rezygnacji z umów przez ubezpieczających [Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych 2016].

Na koniec warto skupić się na udziale wypłaconych odszkodowań i świadczeń w składce ubezpieczeniowej. Ten wskaźnik charakteryzuje zachowanie zakładów ubezpieczeń oraz rentowność ich działalności. Głęboka dysproporcja między wskaźnikami świadczyć może o niskim poziomie rozwoju rynku. Analizując dane z wykresu 2, można wyciągnąć wniosek, że udział wypłaconych odszkodowań w działach I oraz II jest bardzo niski. Pod koniec 2015 r. odnotowano wzrost świadczeń, związany przede wszystkim z rozwiązywaniem umów ubezpieczeń z funduszami inwestycyjnymi oraz wzrostem szkodowości w ubezpieczeniach zdrowotnych. W dziale II najwięcej odszkodowań było wypłacanych z ubezpieczeń autocasco, OC komunikacyjnego, ubezpieczeń finansowych i chorobowych.

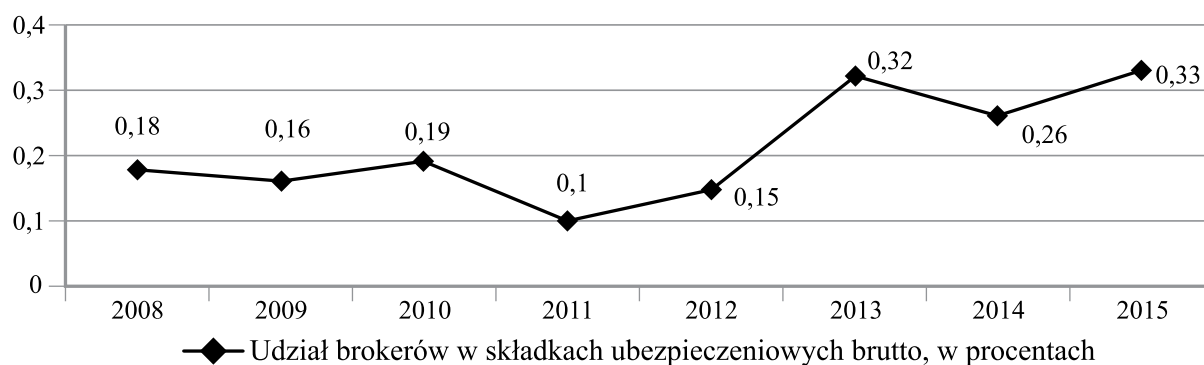
Wykres 2. Udział wypłaconych odszkodowań i świadczeń brutto w składce przypisanej brutto w latach 2005–2015 (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Rynku Usług Finansowych [2016].

Podstawowym kanałem sprzedaży polis jest obecnie sieć agentów ubezpieczeniowych, jakkolwiek rola brokerów ubezpieczeniowych jest z roku na rok coraz istotniejsza. Taka ocena wynika z wykresów 3 i 4: zwiększa się udział brokerów w ogólnej wartości składek ubezpieczeniowych, mimo że od 2010 r. liczba działających na rynku brokerów maleje – z 60 do 51. Do problemów nadal należą: brak prawnego uregulowania działalności pośredników ubezpieczeniowych na rynku, skomplikowany mechanizm rozliczeń w walutach obcych oraz sporządzania sprawozdań rocznych, a także istotna rozbieżność ustawodawstwa krajowego o pośrednictwie ubezpieczeniowym z regulacjami Unii Europejskiej.

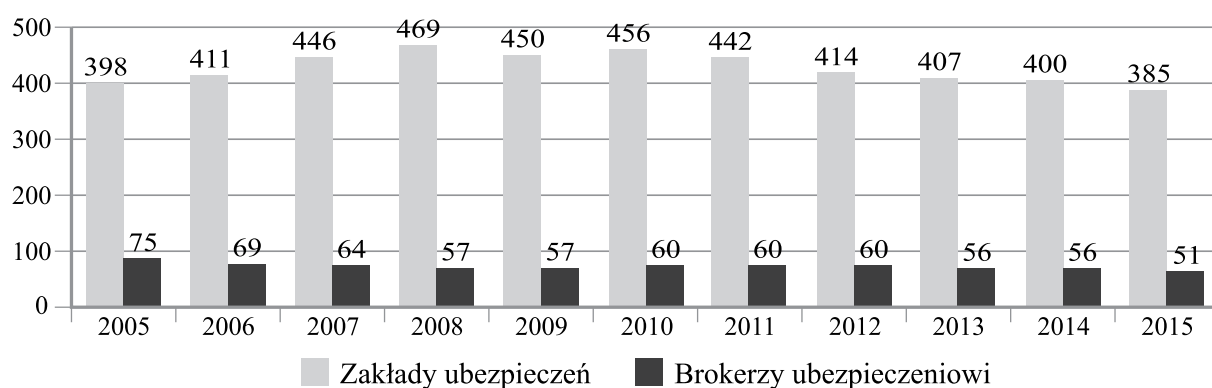
Wykres 3. Udział brokerów w składkach ubezpieczeniowych brutto w latach 2008–2015 (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych 2016; Federacja pośredników... 2016].

Kryzys gospodarczy z 2008 r. zmotywował zakłady do zadbania o nowe kanały dystrybucji usług ubezpieczeniowych, takie jak sprzedaż przez sieci supermarketów, oddziały pocztowe, sklepy sprzętu elektronicznego, wydziały komunikacji, salony prasowe, agencje turystyczne i placówki medyczne. Natomiast pod wpływem malejącego popytu na usługi bankowe zmniejsza się rola *bancassurance* jako kanału realizacji usług ubezpieczeniowych.

Wykres 4. Liczba zakładów ubezpieczeń i brokerów ubezpieczeniowych w latach 2005–2015

Źródło: [Federacja pośredników... 2016].

4. Ubezpieczenie na terenach objętych operacjami antyterrorystycznymi

Od kwietnia 2014 r. na terenach obwodów donieckiego i ługańskiego trwają operacje antyterrorystyczne, które mają na celu powstrzymanie rozszerzania się działań zbrojnych na terenie Ukrainy. Taki stan rzeczy uzyskał prawne ugruntowanie w rozporządzeniu Prezydenta *O natychmiastowych działaniach dotyczących przeciwdziałania zagrożeniu terrorystycznemu i zachowanie całości terytorialnej Ukrainy* z dnia 14 kwietnia 2014 r. Od tego czasu ukraiński rynek ubezpieczeń, zwłaszcza tam, gdzie toczą się działania wojenne, charakteryzuje się turbulencją.

Warto zaznaczyć, że ukraiński rynek ubezpieczeniowy stracił znaczny potencjał przez to, że 20% gospodarki kraju znalazło się na terenach okupowanych. Przyczyniło się to do spadku przychodów zakładów ubezpieczeń, zaostrzenia konkurencji oraz zamieszania związanego z likwidacją szkód. Identyczny wpływ okupacji na sektor ubezpieczeń zauważono podczas czasie interwencji Rosji wobec Królestwa Polskiego w 1917 r. [Felsonhardt 1917a, s. 3].

Pod wpływem zakłócających czynników rynek ubezpieczeń na terenach operacji antyterrorystycznych doznał zmian związanych z:

- wielką liczbą oszustw ze strony ubezpieczonych, szczególnie w ubezpieczeniach majątkowych,
- brakiem możliwości lub znacznym utrudnieniem ustalenia warunków wypadku ubezpieczeniowego,

- rezygnowaniem niektórych zakładów ubezpieczeń z obowiązku wypłacania odszkodowań osobom poszkodowanym,
- znaczną liczbą spraw sądowych dotyczących ustalenia prawa do odszkodowania w ubezpieczeniu majątkowym.

Praktyka sądowa do dnia 27 stycznia 2016 r. była niejednolita, ponieważ Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych orzekła, że zakład ubezpieczeń nie może jednostronnie rozwiązać umowy i jest zobowiązany udowodnić, że odmowa wypłaty odszkodowania była uzasadniona. Problem dotyczył także odzyskania dokumentów służb straży drogowej albo innych instytucji państwowych, potwierdzających rzeczywiste okoliczności zdarzenia. W celu uniknięcia trwałych spraw sądowych większość zakładów zawierała porozumienia z klientami w postępowaniach odszkodowawczych, nawet w przypadku braku części dokumentów. Z drugiej strony, w celu kwalifikacji wypadków jako podlegających wyłączeniom na podstawie ogólnych warunków ubezpieczeń zakłady korzystały z certyfikatów Izby Przemysłowo-Handlowej o wydarzeniu nieprzewidzianym albo listu sztabu wojskowego do służb bezpieczeństwa o działaniach terrorystycznych (ustawa Ukrainy z dnia 2 września 2015 r. *Про тимчасові дії на період проведення антитерористичної операції*²).

Powyższy stan prawny zmieniono decyzją Sądu Najwyższego Ukrainy z dnia 27 stycznia 2016 r. Sąd ustalił wówczas, że wypadki dotyczące majątku albo innych stosunków cywilno-prawnych, do których doszło na terenach okupowanych oraz działań antyterrorystycznych, nie są uważane za ubezpieczeniowe [Decyzja Sądu Najwyższego 2016]. Jakikolwiek roszczenia ze strony ubezpieczonych zgłaszane w takich sytuacjach nie są zatem traktowane jako uzasadnione i zakład ubezpieczeń ma prawo do ich odrzucenia. Oprócz tego większość ubezpieczycieli wprowadziła do ogólnych warunków ubezpieczeń nowe zasady, w których umieściła pojęcie „teren działań antyterrorystycznych”, oraz skupiła się na wyjaśnieniu wypadków wyjątkowych.

Warto zauważyć, że niektóre zakłady ubezpieczeń – wbrew zasadom etyki biznesowej oraz postępując nieuczciwie wobec klientów – sprzedawały polisy ubezpieczeniowe na terenach okupowanych. Jedną z kolizji prawnych jest także art. 10 ustawy o walce z terroryzmem³, który traktuje wypłaty ubezpieczeniowe jako wsparcie działalności terrorystycznej. Przelewy pieniężne wypłacane przez ubezpieczyciela osobom poszkodowanym skutkowały zarzutem ze strony służby bezpieczeństwa, ponieważ majątek oraz pieniądze, które znajdują się na terenach kontrolowanych przez grupy terrorystyczne, służy bezpośrednio albo pośrednio ich interesom. Warto przy tym wspomnieć, że w czasie I wojny światowej na terenie Królestwa Polskiego istniał specjalny rodzaj ubezpieczeń wojennych oferowanych przez towarzystwo ubezpieczeniowe „Iduna”. Odpowiedzialność towarzystwa ziszczała się w przypadku śmierci, zgonu, rany lub nabytej choroby, wskutek udziału w wojnie w ciągu

² „Wiadomości Rady Najwyższej Ukrainy”, nr 44, art. 2040.

³ Ustawa Ukrainy z dnia 20 marca 2013 r. *Про боротьбу з тероризмом*, „Wiadomości Rady Najwyższej Ukrainy”, nr 25, art. 180.

dwóch lat trwania ubezpieczenia. W razie zakończenia działań wojennych w ciągu dwóch lat takie ubezpieczenie zamieniało się w ubezpieczenie mieszane, jeżeli było przedłużane – wiązało się z dodatkową premią w wysokości 4% [Felsonhardt 1917b, s. 9].

5. Podsumowanie

Rozwój rynku ubezpieczeń w świetle literatury ekonomicznej można opisać, uwzględniając różnorodne czynniki. Spośród podstawowych warto wymienić gospodarcze, społeczne, kulturalne, polityczno-prawne oraz strukturalne. Badacze za najważniejszą determinantę rozwoju ubezpieczeń na Ukrainie uznają stan gospodarki. Złożoność uwarunkowań gospodarczych przyczyniła się do negatywnych zmian w popycie na ochronę ubezpieczeniową. Malejącą rolę ubezpieczeń w gospodarce potwierdzają zmiany wskaźników penetracji oraz gęstości w latach 2006–2015. W porównaniu z krajami Unii Europejskiej, szczególnie zaś z Polską, widoczna jest różnica w wybranych wskaźnikach – są one 5–6 razy niższe niż w tych krajach. Można wyróżnić dwie fazy wzrostu runku ubezpieczeń na Ukrainie: przed kryzysem gospodarczym oraz przed rozpoczęciem działań wojennych. Na koniec 2015 r. rola rynku ubezpieczeń w gospodarce kraju było mało istotna, ponieważ jego udział w PKB nie przekraczał 1,8%.

Analiza ukraińskiego rynku ubezpieczeń na podstawie takich wskaźników, jak liczba zakładów, koncentracja rynku, tempo wzrostu składki przypisanej brutto, udział wypłaconych odszkodowań i świadczeń brutto w składce przypisanej brutto, pozwala sformułować następujące wnioski:

- Na rynku funkcjonuje dużo zakładów ubezpieczeń, które nie prowadzą aktywnej działalności ubezpieczeniowej, co nie sprzyja ogólnej kapitalizacji branży. Pierwsze 20 zakładów z ogólnej liczby 361 posiada około 60% udziału w rynku ubezpieczeń działy II, a 10 z 50 zakładów z działy I – 90% udziału w rynku ubezpieczeń na życie.
- Istotny spadek tempa wzrostu składek ubezpieczeniowych został wywołany przez wewnętrzne czynniki: spadek kursu hrywny, działania wojenne, migracje, recesję w przemyśle, bankructwa w sektorze finansowym.
- Zakłady ubezpieczeń wykazują niski wskaźnik szkodowości, czyli relacji wypłat z tytułu odszkodowań i świadczeń do składek, co oznacza wysoką rentowność branży (22,8% w dziale I oraz 27% w dziale II). Nie sprzyja to kształtowaniu pozytywnej opinii o ubezpieczeniach w społeczeństwie.
- W wyniku zawirowań na terenach okupowanych oraz długiego okresu ustalania zasad funkcjonowania systemu finansowego wzrósł poziom przestępczości ubezpieczeniowej.
- Zwiększa się rola brokerów jako pośredników finansowych na rynku oraz rozwijają się nowe kanały dystrybucji usług ubezpieczeń.

Bibliografia

- Bednarczyk T.H., 2012, *Wpływ działalności sektora ubezpieczeniowego na wzrost gospodarczy*, UMCS, Lublin.
- Bernat T., 2006, *Europejski rynek ubezpieczeń – wyzwanie dla Ukrainy*, [w:] Włodarczyk-Śpiewak K. (red.), *Wybrane problemy gospodarki opartej na wiedzy*, Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin.
- Decyzja Sądu Najwyższego Ukrainy z dnia 27 stycznia 2016 r., <http://www.scourt.gov.ua> (dostęp: 30.02.2016).
- Dorfman M.S., Ennsfellner K.C., 2001, *Transition from Central Planning to Market-based Insurance Transactions: A Case Study of Poland, the Czech Republic and Hungary*, „Journal of Insurance Regulation” nr 20 (2).
- Dragos S.L., 2014, *Life and non-life insurance demand: the different effects of influence factors in emerging countries from Europe and Asia*, „Economic Research-Ekonomska Istraživanja” nr 27 (1).
- Ertl M., 2017, *Insurance Convergence and Post-crisis Dynamics in Central and Eastern Europe*, „Geneva Paper Risk Insurance Issues Practice” nr 42.
- Federacja Pośredników Finansowych Ukrainy, 2016, *Відомості про надання посередницьких послуг у страхуванні та/або перестраховуванні*, http://fspu.com.ua/statystyka_vidomosti_pro_poserednycku_dijalnist (dostęp: 20.03.2017)
- Felsonhardt R., 1917a, *Rzut oka na sprawy ubezpieczeniowe w Królestwie Polskiem w czasie wojny*, „Kurier Asekuracyjny” nr 1 (702), Warszawa.
- Felsonhardt R., 1917b, *Z pola Asekuracyjnego*, „Kurier Asekuracyjny” nr 1 (702), Warszawa.
- Feyen E., Lester R., Rocha R., 2011, *What Drives the Development of the Insurance Sector? An Empirical Analysis Based on a Panel of Developed and Developing Countries*, „Policy Research Working Paper” 5572, <http://econ.worldbank.org> (dostęp: 28.04.2017).
- Firtescu B., 2014, *Influence Factors on European Life Insurance Market during Crises*, „Procedia Economics and Finance” nr 16.
- Grzybowski W., 1984, *Ryzyka innowacje i decyzje gospodarcze*, SWR, Lublin.
- Haiss P., Sümegi K., 2008, *The Relationship Between Insurance and Economic Growth in Europe: A Theoretical and Empirical Analysis*, „Empirica”, no 35(4).
- Hoppe E., 1932, *Z badań nad ustaleniem definicji ubezpieczeń*, „Przewodnik Ubezpieczeniowy” nr 5.
- Kalra A., Fan I., Sinha N., 2013, *Urbanization in emerging markets: Boon and bane for insurers*, „Sigma”, SwissRe nr 5, <http://www.swissre.com/library/publication-sigma> (dostęp: 28.04.2017).
- Kjosevski J., 2012, *The determinants of life insurance demand in Central and Southeastern Europe*, „International Journal of Economics and Finance”, nr 4(3).
- Клапків М., 2002, *Страхування фінансових ризиків*, „Економічна думка”, Тернопіль.
- Kozarević S., Peressin L., Valentinuz G., 2013, *Efficiency of the transition of insurance markets in south-eastern European post-communist countries*, „South-Eastern Europe Journal of Economics” nr 2.
- Nesterova D., 2008, *Determinants of the demand for life insurance: Evidence from selected CIS and CEE Countries*. National University „Kyiv-Mohyla Academy”.

- Njegomir V., Stojić B., 2012, *Determinants Of Nonlife Insurance Market Attractiveness For Foreign Investments: Eastern European Evidence*, „Economic Research-Ekonomska Istraživanja” nr 25 (2).
- Njegomir V., Stojić D., 2011, *Liberalisation and Market Concentration Impact on Performance of the Non-Life Insurance Industry: The Evidence from Eastern Europe*, „Geneva Paper Risk Insurance” Iss. 36.
- OECD, 2016, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INSIND> (dostęp: 20.04.2017).
- Outreville J.F., 2011, *The Relationship Between Insurance Growth and Economic Development: 80 Empirical Papers for a Review of the Literature*, International Centre for Economic Research, ICER Working Paper No. 12/2011, Torino.
- Państwowa Komisja Rynku Usług Finansowych, 2016, Skonsolidowane sprawozdanie za rok 2016, <https://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html> (dostęp: 20.03.2017).
- Państwowa Służba Statystyki Ukrainy, 2016, *Основні показники соціально-економічного розвитку України*, <http://www.ukrstat.gov.ua/> (dostęp: 20.04.2017).
- Phutkaradze J., 2014, *Impact of insurance market on economic growth in post-transition countries*, „International Journal of Management and Economics”, nr 44 (1).
- Pukała R., 2014, *Insurance markets in selected Central and Eastern Europe countries during economic slowdown*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” nr 4.
- Pye R.K., 2000, *The Evolution of the Insurance Sector in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union*, Working Paper no. 336, William Davidson Institute.
- Pye R.K., 2005, *The Evolution of Financial Services in Transition Economies: An Overview of the Insurance Sector*, „Post-Communist Economies” nr 17 (2).
- Sułkowska W. (red.), 2013, *Rynek ubezpieczeń. Współczesne problemy*, Difin, Kraków.
- Swiss Re, 2016, *World insurance in 2015: steady growth amid regional disparities*, no 3, www.swissre.com/sigma/insurance-research (dostęp: 25.04.2017).
- Zaleski H., 1900, *Dola i niedola*, Kraków.
- Zieliński A. (red.), 1887, *Romantyczne wędrówki po Galicji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Insurance market in Ukraine: key problems and factors influencing further development

Abstract. The insurance market in Ukraine is developing in unfavourable socio-economic and political conditions. The study presents problems of its development, especially in occupied areas. In assessing the situation on the insurance market selected indicators were used, such as penetration and insurance density, number of companies and market concentration, gross written premiums rate and share of gross written premiums. The determining factor is the level of demand for insurance coverage by households and businesses. The article presents the conditions and results of the activity of insurance companies in the area where anti-terrorist operations are conducted.

Keywords: insurance market, Ukraine, factors stipulating development.

JEL Codes: G22.